

**“АЛИШЕР НАВОИЙ
ИЖОДИЙ МЕРОСИННИГ
БАШАРИЯТ
МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ
ТАРАҚҚИЁТИДАГИ ЎРНИ”
МАВЗУСИДАГИ**

**IV АНЪАНАВИЙ
ХАЛҚАРО
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ**

МАТЕРИАЛЛАРИ

МУНДАРИЖА

Сўзбоши	3	Бахшилло Ангуров. "Мажонн ун-ниҳон" асариди туркумий шеърлар ҳусусида	94
Қобил Турсунов	4	Насима Қодирова. "Царим бўлса учуб кетсам..." газалининг кнэсий таҳлили	98
Яшин Душанов	5	Мужассар Ибрехимова. "Фарҳод ва Ширин" аш дунб рамазлари	100
Баҳодир Собиров	6	Dilnoza Rustamova. "Bidoye' ul-bidoya" devomida tuyuq janli	103
БИРИНЧИ ШЎЪБА:		ИККИНЧИ ШЎЪБА:	
НАВОИЙ ИЖОДИЁТИ: ГОЯ ВА БАДИИЯТ		НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ	
ОЛАМИ		ТАСАВВУФИЙ-МАЪРИФИЙҚАТЛАМИ ВА	
МАТНШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ			
Иброҳим Ҳаққул. Давр, шаксият ва шеъринг	9	Султонмурод Олимов. "Лисон ут-тайр" – муножотнома ва меъроҳнома	112
Шухрат Сирожиддинов. Манбаларда Алишер Навоийнинг ҳаёт йўли ҳақида	15	Мухаммад Имомназаров. Муслмон минтақа маданиятида легитимлик масаласининг Алишер Навоий ижодида ҳал қилиниши	114
Муслиҳиддин Муҳиддинов. "Саъбан сайёр" дostonида ҳамд ва нвът	19	Akhlaque Ahmad 'Ahan'. Sufism and humanism in the poetry of Amir Ali Sher Nawai	118
Нурбой Жабборов. Алишер Навоий ижодида "маъни" талқини ва "аҳли маъний" васфи	22	Раҳматулла Баракаев. Шарқ мумтоз адабиётини паиғамбарлар тарихига оид асарлар	122
Дилором Сайоҳий. Алишер Навоийнинг "солиҳа аёл" говий-илмий концепти ҳақида	32	Сайфиддин Рафиддинов. Навоий иймон ҳақида	128
Нусратулло Жумаҳўжа. Навоий ва бозор маънавияти	35	Ishom G'aniyev. Rumi va Navoiy ijodida jabar va qadar – falsafiy kategoriya sifatida	131
Қозоқбой Йўлдош. Теран туйғуларининг тенгсиз тасвири	37	Мақсуд Асадов. Навоий лирикасида ишқ ва ошиқлик талқини	135
Almaz Ulvi Binnatova. Əlişir Nəvāi'nin "Şeyx Sənan" qissasi	42	София Жумаева. Навоий шеъринида сир масаласи	138
Ваҳоб Раҳмонов. Бир тарихий фожеага даҳлдор газал	43	Насиба Бозорова. "Садди Искандарий" да нафс тарбияси ва адолат талқинига доир баъзи мулоҳазалар	142
Икболлой Адизова. Навоий маҳоратининг ноёб жилдолари	45	Зиёда Ғаффорова. Навоий "Ҳамса"сида ҳамд ва нвътлар мутаносиблиги	147
Олим Давлатов. "Ғаройиб ус-сигар"даги "йигит" радиқли газаллар таҳлили	48	Сирдарёҳон Ўтанова. Турли ижтимоий қатлам ахлоқида ранг ҳақиқатлари (Алишер Навоийнинг "Маҳбуб ул-қулуб" асари мисолида)	148
Tohir Xo'jayev. Navoiy davri hayotini anglashga doir ba'zi mulohazalar ("Navodir un-nihoya" devoni asosida)	52	Зулайҳо Раҳмонова. Навоий асарларида муршид образи	154
Қаромат Муллаҳўжаева. Алишер Навоий асарларида ов тасвири ва унга оид тимсолларнинг бадиий талқини	55	Алишер Раззоқов, Умаржон Ҳимматов. Алишер Навоий ижодида тасаввуфий образлар генезиси	157
Абдулҳамид Ҳолмуродов. Навоий асарларида илму ирфон гоиси	58	Фаррухбек Олим. Фазилатлар соҳиби – Саййид Ҳасан	161
Нигора Муродова. Алишер Навоий асарларида комил инсон тасвири	62	Ҳаёт Латипов, Чаросхон Саидова. Ошиқ ва ориф тимсоллари тавсифи Навоий талқинида	164
Шонра Аҳмедова. Алишер Навоийнинг ҳаётбахш юмори ҳусусида	64	Отабек Жўрабоев. Алишер Навоий девонининг бир нодир қўлёмаси ҳусусида	168
Буробия Ражабова. "Вақфия" да маҳдудот талқини	67	Маъмура Рашидова. "Наводир ун-ниҳон" девонининг уч қўлёмза нусхаси ва уларнинг кнэсий таҳлили	170
Зухра Мамадалиева. "Ҳайрат ул-аброр" дostonида қўнғил таърифи ва салафлар мадҳи	71	Шаҳодат Каромова. Навоий асарлари қўлёмасининг матний тадқиқи ҳақида	172
Рустамжон Жабборов. Навоийнинг "Оққўнли муҳлислар девони"даги бошқа манбаларда учрамайдиган байтлари ҳусусида	75	Ойсара Мадалиева. Навоий "терма девон"ларининг	
Гулчехра Болтаева. Художественная ценность од Алишера Навои нафарси	78		
Одилжон Авазназаров. "Саъбан сайёр" дostonида баший туш ва сафар уйғунлиги	81		
Obidaxon Fayzullayeva. Alisher Navoiy qit'alarida obrazlilik	84		
Нигора Шарипова. "Ҳайрат ул-аброр" да кофия малоҳати	87		
Мунира Худоёрова. Навоий китъаларида фано талқини	91		

НАВОЙИ ТАЛҚИНИДА ОШИҚ ВА ОРИФЛАР ТАВСИФИ

Ҳаёт ЛАТИПОВ,

филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),

Чароҳон САИДОВА, талаба,

Бухоро давлат университети (Ўзбекистон)

Annotation: This article is devoted to the interpretation of divix enlightenment, which is contained in some sufi term is of Alisher Navoi, as well as the character of higher humanity. This article also explores the general and privet qualifies of divine love based on exact sources.

Key words: term, Sufism, enlightenment, perfect person, orif, beloved, orif oshiq (a man who understands the world by heart).

Бутун инсон аҳлига меҳр-муҳаббат билан чин дилдан хизмат қилиш, садакат ва марҳамат кўрсатиш – тасаввуф таълимотининг асл моҳиятини ташкил этади. Зеро, йирик мутасавиф олим – Иброҳим Ҳаққул таъкидлаганидек, “Тасаввуфнинг бир қаноти ишқ бўлса, бир қаноти маърифат, бир водийси химмат, жавонмардлик бўлса, бошқаси изтироб, дардкашлик ва шафқатдир” [Иброҳим Ҳаққул. Шахсият ва шеърят. 2014, саҳифа – 8.].

Ишқ – кўнгил бериш, жондан севиш. мутасавифлар истилоҳида Ҳақнинг зуҳурига сабаб бўладиган дастлабки сифат [Маҳмуд Шабустарий. Гулшани роз. 1952, саҳифа – 47.]. Маъно аҳли ишққа яна қуйидаги каби таърифлар берганлар: “Ишқ майли муфрит бўлиб, ошиқ ва маъшукларнинг иштиқоқи ундандир. Ишқ – улфатдошлик ва дўстга муштоқлик маъноларида ҳам келади. Ишқ “ашақа” сўзининг ўзагидан ясалган бўлиб, бу сўз бир гиёҳ номини атайди. Ашақа шундай гиёҳки, у атрофидаги ўсимликларга ўралиб олиб, уларнинг танасидаги сувни сўриб олади ва рангини сарғайтиради ҳамда муддатидан олдин қовжиратиб қуритади. Ишқ ҳам ошиқнинг рангини сарик айлаб, дунё ахлидан айиради ва дунёвий кизикишлардан мосуво қилади... “Ишқ” дегани бир оташдурки, у қалбда пайдо бўлади ва маҳбубининг вужудини қуйдиради. Ишқ балойи дарё ва жунуни илоҳий бўлиб, киёми қалб ва маъшуқа орасида бир воситадир”. [Сайид Жаъфар Сажжодий. “Мусталаҳоти урафо ва мутасаввуф”. Ҳижрий-1339, саҳифа -275-276; Шайх Нажмиддин Кубро. Тасаввуфий ҳаёт. 2004, саҳифа -224-225.] Орифлар бутунлай жидду жаҳд ва талаб қилиб, илоҳий жалол ва жамолга ошуфта бўлганни эса “ошиқ”, – деб атаганлар [Маҳмуд Шабустарий, Гулшани роз. 1952, саҳифа -65.].

Алишер Навоий ҳам қуйидаги каби мисраларда ишқни – комилликнинг энг олий чўккиси, порлоқ нур манбаи ва мухташам пойдевори деб талқин этган:

Бўямаса ишқ – икки жаҳон бўлмасун,

Икки жаҳон демаки, жон бўлмасун

Ишқсиз ул танки, анинг жони йўқ,

Хусни нетсун кишиким, они йўқ...

Ишқ эрур дурру кўнгул дурж анга,

Балки қуёш ишқу кўнгул бурж анга [Алишер Навоий. МАТ. 1991, саҳифа -179.].

Дарҳақиқат, мантиқий инкорлар ила уқтирилаётганидек, комилликнинг дахлсиз шарти ва туб мақсади – инсоннинг ишқ ўтида товланиш давомида ошиқликдан орифликка юксалиб – ориф

ошикка айланиб, илохий маърифатнинг асл мохиятига қай даражада ета олганлигидадир. Яъни Навоийнинг таъкидлашича, ошиқ дард, изтироб ва ғамга дучор бўлиш билан бирга ишқ ўтида ёнса ва ёлқинли кўнгилни пайдо қила олса, орифлар каби камолот сари одимлай бошлайди. Чунончи, Шайх Жалолиддин Румийнинг машҳур “Маснавий”сида ҳам “Рўзхо бо сўзихо ҳамроҳ шуд” – “Кунлар ёнишлар билан ҳамро бўлди”, дея бежизга айтилмагандир. Бунга алоҳида эътибор қаратаётганимизнинг муҳим жиҳати бор. Бу ҳам бўлса “ишқи жону ҳақонсўз кофир нафси мусулмон, ёки ҳар қандай саркаш ва телба ошиқни ориф эта олиши”га шоирнинг беҳад ишонганлигидир. Балки, шунинг учун ҳам Навоий кўйидаги каби сатрларда ишқ олови машъаласидан завкланиб, “Жононайи Жонажонга бир кадам яқинлашмоқ умидида, агар мумкин бўлса, жонни минг марта қурбон қилмоқ – жисму жонга Хизрнинг безавол умридай умр тиламоқдан юз чандон устундир”,- деган фикрни илгари сургандир:

Юз Хизр умридин ортиқроқдурур, минг жон бериб,

Бир кадам кўймоқ муяссар гар бўлур Жонон сари [Алишер Навоий. МАТ. 1987, саҳифа -571.].

Шайх Муҳиддин Ибн Арабий, Абу Жуллоб Ҳужвирӣ, Абдулкарим Қушайрий, Ибн Сино, Имом Ал Бухорий, Имом Ғаззолий, Аҳмад Яссавий, Абдуҳолик Ғиждувоний, Нажмиддин Кубро, Фаридуддин Аттор, Жалолиддин Румий, Маҳмуд Шабустарий, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Вали Аҳрор ва Абдурахмон Жомий каби Шарқнинг буюк мутасаввиф алломалари асарларида кузатилганидек, улуғ мутафаккир шоир Алишер Навоийнинг ижодиётида ҳам Оллоҳ таоло яратган барча борлиқлар орасида энг шарафлиси ҳамда энг улуғи Инсон бўлиб, унинг камолига ҳамма нарса, ҳатто ақл ҳам хайрондир [Иброҳим Ҳаққул. Сўздаги ўзлик. 2013, саҳифа – 34.], – деган фикрлар қайта-қайта таъкидланади. Бундан кўзланган бош мақсад – одамларни турли истак-хоҳишлар сабаб инсоний фазилат ва одоб-ахлоқ чегарасидан чиқмай яшашга кўниктириш ҳамда ҳушёр фаросату сабр-қаноат билан ҳар қандай эҳтиёж, мақсад, майлларни азалий Моҳиятга мувофиқлаштириш бўлган. Ёхуд, айтиш мумкинки, “қалб” деб аталмиш олам осмонида ишқу маърифат завқи ва сидқу шижоат чакмоғининг қурби билан муҳаббат куёшини кашф этиш орқали ундан маккор амморанинг қора булутларини даф этиш. Шу билан бирга тарбиялаш натижасида инсоният нафсини ёруғликка олиб чиқиш ва зулмат чоҳига тортадиган тубан ҳислатлардан халос этиб бориш орқали уни лаввома, мутмаина, мулҳамина, розия, софия, комила сингари мартабаларга юксалтириб туришдир десак, хато бўлмас. Зеро, дунёда биргина инсон хилқатига эркин ва онгли тарзда яшаш имкони берилган бўлиб, асл муддао – ҳар бир кишининг ишқ ва маърифат завқи билан ўзлигини кашф эта олиши туфайли комиллик саодати ёхуд файзи нашъидасидан насибадор бўлишига эришмоқдир.

Демак, одамнинг ҳаётидаги бош мақсади комилликка эришмоқдир. Орифлик эса комилликнинг энг олий мақомларидан бири эрур. Азалдан инсониятга бошқа етук мақомлар қатори ушбу олий мақомда ҳам юксалиш имконияти берилган. Ҳар бир киши ишқу муҳаббат ва сидқу садоқат билан риёзатлар чекиб, илму маърифатни тўла эгаллашга мунтазам интилиб бориши туфайли ушбу имкониятни қўлга киритиши мумкиндир.

Жомий “Нафаҳот ул-унс”да ёзишича, сўфийларнинг раиси – Зунун Мисрий биринчи бўлиб тасаввуф ҳақида сўз юритган ва таълимотда маърифат тушунчасини жорий этган экан. Унинг фикрларига кўра маърифатга эришмоқчи бўлган солиқ қаршисида икки йўл туради. Биринчиси – туноҳ амалларидан сақланмоқ, дунёвий орзу-ҳавасни тарқ этмоқ ва ўз нафсига ҳоким бўлмоқ. Иккинчиси эса ҳамма нарсдан тамоман юз ўгириб, дунё уй-хаёлидан ўзини бутунлай озод этмоқдир. Шайх Зунун Мисрий илм ва маърифат тушунчалари ҳақида кенг мушоҳадалар юритиб, уларнинг даражаси ҳамда фарқини бизнингча кўйидаги тарзда тушунтириб беришга ҳаракат қилган:

Маърифатни маъно аҳли “ирфон” деб аташган ва уни Аллоҳнинг эҳсони санаб, илмга нисбатан имтиёзи юқори деб билишган. “Маърифат” калимаси билиш, билиб олиш, таниш, қайтадан таниш ва билим маъноларида ҳам ишлатилади. “Ирфон” сўзи умумий маънода зоҳирий илмдан фарқли ўлароқ, бирор нарсани аниқ ва ҳар томонлама мукамал билишни англатади [Абдулҳаким Шаръий

Жўзжоний. Тасаввуф ва инсон. 2001, саҳифа – 10-11] Бундай билим кашф ва илҳомга таянишини назарда туталган бўлсак, тасаввуфнинг амалий босқичи саналган тарикатдан мақсад маърифат эканлиги аёнлашади [Ҳожа Аҳмад Яссавий. Девони хикмат. 2006, саҳифа – 37-47.].

Маъно аҳли кашф ва илҳом истилоҳларининг бағридаги ирфоний моҳиятни бундай шарҳлаганлар: “Кашф – ҳис ва ақл билан идрок этиш мумкин бўлмаган ҳақиқатларни қалб кўзи ила кўриш; парда ортидаги гайбий хусусиятлар ва ҳақиқий нарсаларни кўриб, уларни ҳис қилиб, улар сиридан воқиф бўлмоқлик; илҳом ва Аллоҳдан келган илм. Валилар кашф соҳибларидир. Тасаввуфла: кашфи назарий, кашфи нурий, кашфи илоҳий, кашфи маънавий, кашфи мужаррад, кашфи мухайял, кашфи хавотир, кашфи замойир, кашфи аҳволи кубур ва кашфи аҳволи кулуб каби тушунчалар мавжуд. Илҳом – илоҳий файз йўли билан қалбда пайдо бўладиган маъно ёки ҳақиқатлар. Муҳаббат пардаларини йиртмоқ, сирларни кашф этмоқдир”, деган экан [Абдулқарим Қушайрий. Қушайрий рисоласи. 1991, саҳифа – 22-25, 199-203, 502-523; Ибн Арабий. Маърифат китоби. 2008, саҳифа – 181, 189. Сайид Жаъфар Сажжодий. “Мусталаҳоти урафо ва мутасаввуф”. Ҳижрий-1339, саҳифа – 327-328; Алишер Навоий ТАТ, 2011, саҳифа – 646; Шайх Нажмиддин Кубро. Тасаввуфий ҳаёт. 2004, саҳифа – 223-225.].

Тасаввуф ва ирфон тушунчаларини баъзи бир олимлар бир хил маънода қўллаганлар. Буюк мутасаввиф олим Абдулҳаким Шаръий Жўзжоний бир мақоласида айни мавзуда фикр юритиб, ушбу масалага шундай ойдиллик киритади: “Баъзиларнинг фикрича, тасаввуф ирфоннинг бир бўлими ва унинг кўринишларидан биридир, яъни тасаввуф бир йўл-йўриқ ва тарикат сифатида ирфондан ажралиб чиққан. Ирфон эса умумийроқ тушунча бўлиб, тасаввуфдан бошқа йўл-йўриқ ва мазҳабларни ҳам ўз ичига олади. Унга биноан бир киши сўфий бўлиб, ориф бўлмаслиги мумкин. Ёки бир киши зоҳиран тасаввуф тарикатида туриб, ирфондан ҳеч қандай баҳра олмаслиги ҳам мумкин. Баъзан эса ориф сўзи сўфий ва дарвешга нисбатан юксакроқ маънода ҳам қўлланган. Баъзилар эса ирфон – тасаввуфнинг илмий ва зехний томони ва тасаввуф – ирфоннинг амалий томони деб билганлар”. [//“Мулоқот”, 1995, №1-2, саҳифа – 32.]

Абдулҳаким Жўзжоний яна мазкур мақоласида “Ҳиндистон ва Юнонда илми ирфон” масаласига тўхталар экан, Ҳиндистонда ирфон ғояларини ифода этган ўнлаб фалсафий мазҳаблар борлиги ва шулардан “Вандатион” мазҳабини ирфон мазҳаби дейиш мумкин эканлигини билдиради ҳамда ушбу таълимот вакилларининг фалсафий қарашларини қуйидагича баён этади: “ориф дунёвий алоқалар ва моддий боғланишлардан узилганидан кейин юксаклик даражасига кўтарилади, ўшанда орифнинг руҳи, қуллий (умумий) руҳнинг ўзи бўлиб қолади”. [//“Мулоқот”, 1995, №1-2, саҳифа – 33.]

Тасаввуфга доир китоблардан бирида орифга шундай таъриф берилган: “Ориф – яъни шуносандах ва касе астқи, ҳазрати илаҳий ўро ба мартабати шухуд зоти ва асмоъи худ расонида бошад. Ва ин моқоме ба тариқи ҳол ва муқошифаҳ бар ў зоҳир гаштаҳ бошад”. [Сайид Жаъфар Сажжодий. Фарҳанги истилоҳоти орифон ва мутасаввиф, ҳижрий-1339, саҳифа – 283.]

Мазмуни: ориф – танигувчи кишидурқи, Оллоҳ уни ўз зоти ва исмларини мушоҳада этиш мартабасига етказгандир. Ва у маънавий-руҳий тажриба, илҳом ва мушоҳада йўли билан илоҳий маърифатга эришиб, Аллоҳни кашф этгувчи зотдир.

Бошқа бир китобда эса ориф донишманд, билгувчи, Ҳақ маърифатидан оғоҳ, ҳақиқий маънода Оллоҳни танигувчи, маърифатни илҳом ва ҳол билан қўлга киритгувчи киши деб таърифланган [Муҳаммад Муъйин. Фарҳанги форсий. ҳижрий-1382, саҳифа – 2260.]

Орифлар - Аллоҳни таниган, билган ва илоҳий маърифат завқи билан яшагани учун илм ва маърифатини кўз-кўз қилишдан тийилган, сукутга мойил, мушоҳададан тўхтамайдиган зотлар киёфасида шухрат қозонишган.

Навоийнинг ёзиши бўйича, “Орифлар кимлардур?”,- деб сўралганда, Шайх Музаффар Қирмоншоҳий Қирмисий “Ориф – қалбини Мавлосига, жасадини халқига бағишлаган кишидир,-” [Алишер Навоий. МАТ. 2001, саҳифа -154.] деб жавоб берган бўлса, Шайх Абулхайр Тайнотий

орифликин “Сўфийи ориф каромотдин яхшироқдур ва ул каромотнинг каромотидур” [Алишер Навоий. МАТ. 2001, саҳифа – 149-150],- дея эътироф этган экан.

“Насойим ул-мухаббат” асарида орифнинг ўзгалар сийратидан огоҳ бўлиш икtidори ва ҳеч бир бандага ҳасад қилмаслиги ҳамда сир сақлаш малакасига доир шайхлар тилидан айтилган: “Ориф уздурки, сенинг сиррингдин сўз айткай ва сен хомуш бўлгайсен” [Алишер Навоий. МАТ. 2001. Саҳифа – 154.], “Орифка сиррида бир кўзгу берибдурки, ҳар қачон ул кўзгуга бокса, Ани кўргай” [Алишер Навоий. МАТ. 2001, саҳифа – 69.] каби фикр-мулоҳазалар ҳам диққатга моликдир.

Алишер Навоий ҳам орифни сир одами сифатида қуёш нури сувини тоширолмайдиган ёки зоҳиран ўзгариш сезилмайдиган азим дарёга қиёслайди:

Эрур орифқа ганжи файз етса,

Иши дам урмайин ани ёшурмоқ,

Қуёш акси тушуб дарё ичинда,

Не мумкиндур онинг сувин тошурмоқ [Алишер Навоий. МАТ. 1989, саҳифа – 512.].

“Насойим ул- мухаббат” асарида баён этилишича, Шайх Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Гозируний орифлар маънавий камолнинг нечоғли юксак даражага етиши уларнинг кўнгул кўзлари Ҳақ жамолини канчалик равшан кўра олишига боғлиқ бўлишидан хабардор этиб: “Бу иш бир орифга мусалламдурки, кўнгли поклиги камолга етмиш бўлғай ва кўзи Ҳақ субҳону таолодан ғайрини кўрмакдин ёпилмиш бўлғай” [Алишер Навоий. МАТ. 2001, саҳифа – 154.],- деб айтган экан. Бирок, таъкидлаш жоизки, Оллоҳни кўнгул кўзи ила кўриш ва мушоҳада этиш завқи ҳамма орифда ҳам бир хил кечмаган. Шунинг учун уларнинг Ҳақни англаш йўлидаги таассурот ва ҳоллари ҳам ҳар хил бўлган. Бир ориф “Ҳеч бир нарсани кўрмайманки, унинг ортида Оллоҳни кўрмасам”, деса, бошқа бири “Ҳеч бир нарсани кўрмайманки, унда Оллоҳни кўрмаган бўлсам”, деган. Яна бошқаси, “Ҳеч бир нарсани кўрмаганманки, ундан олдин Оллоҳни кўрмаган бўлсам”, деса, навбатдагиси “Ҳақат Оллоҳни кўраман”, деган. Шунингдек, “Ёлғиз Оллоҳ кўринади, У эса кўринмайдиган Оллоҳ эрур”, дегувчилар ҳам бўлган [Иброҳим Ҳаққул. Сўздаги ўзлик. 2013, саҳифа – 29.]. Бу беш тавр ташқи борлиқдаги ҳоллар бўлиб, улар гоҳо фикрий карама-қаршиликларни ҳам юзага чиқарган. Навоий ҳам “Лисон ут-тайр” достонида буни таъкидлаб:

Бўлди ўз ирфони ҳар кимга сифат,

Кўп тафовут қилди пайдо маърифат.

Ҳар киши ўз таврида истаб камол,

Қилди водий тай қилурга иштигол [Алишер Навоий. МАТ. 1996, саҳифа – 225.], деган эди.

Мазкур дostonнинг маърифат водийсига тегишли фил ва кўрлар ҳикоятига орифона нуқтаи назар билан ёндашганда, Ҳиндистон – Ҳақ даргоҳини, кўзи ожизлар – ирфон сир-асроридан огоҳ бўла бошлаган толибларни тамсил этади, дейишга тўғри келади. Хўш, Филбон ким? Филбон уларнинг имоми, пири, шайхи ёхуд маърифат соҳиби – комил орифдир. Ҳикоятдаги “Маърифат тариқи адосида мувожот” бобидан келтирилган қуйидаги мисралар мазкур фикрни қувватлайди:

Эй қилиб инсонни кони маърифат,

Кўнглини айлаб жаҳони маърифат.

Маърифат ҳар кимгаким қисм айлабон,

Даҳр аро ориф анго исм айлабон

Кимни айлаб маърифатқа муттасиф,

Айлабон ул хайл ҳолин мухталиф [Алишер Навоий. МАТ. 1996, саҳифа – 285.]